

УДК: 341.96:341.215.4-054.6

СУЧАСНІ НОРМИ МІЖНАРОДНОГО ПРИВАТНОГО ПРАВА УКРАЇНИ СТОСОВНО ІНОЗЕМНИХ ГРОМАДЯН І ОСІБ БЕЗ ГРОМАДЯНСТВА

Галина Фединяк

*Львівський національний університет імені Івана Франка,
вул. Університетська, 1, Львів, Україна, 79000, тел. (032) 239-41-99*

Акцентовано увагу на деяких сучасних тенденціях розвитку законодавства України у сфері врегулювання статусу іноземних громадян та осіб без громадянства. Спостерігається тенденція надання іноземним громадянам та особам без громадянств широкої свободи дій у реалізації їхньої правосуб'єктності в Україні.

Ключові слова: міжнародне приватне право; іноземний громадянин; особа без громадянства; особа, яка потребує додаткового захисту; особа, яка потребує тимчасового захисту; біженець; працевлаштування.

Фізичні особи завжди були активними суб'єктами приватно-правових відносин з іноземним елементом. Юридичне значення для міжнародного приватного права має належність чи відсутність у фізичної особи громадянства певної держави, а також її перебування на території певної держави.

Ще на початку ХХІ століття в Україні правовий статус вказаних осіб у зазначених відносинах визначався кількома національними нормативно-правовими актами, які становили собою кодифікацію незначної кількості норм щодо цих осіб, та кількома десятками міжнародних договорів з матеріально-правовими чи колізійними нормами. Зокрема, йдеться про Закон України «Про правовий статус іноземців та осіб без громадянства» від 4 лютого 1994 року. [7], який сьогодні втратив чинність, про колізійні та матеріально-правові норми Цивільного кодексу України від 18 липня 1963 року [10], про низку міжнародних договорів з питань надання правової допомоги у цивільних, сімейних та кримінальних справах, інші міжнародні угоди.

У сучасний період розвитку суспільних відносин в Україні діє Закон «Про правовий статус іноземців та осіб без громадянства» від 22 вересня 2011 року [8]. Порівняно з законом від 1994 р., його не можна назвати актом, який кодифікує правові норми стосовно фізичних осіб як суб'єктів міжнародного приватного права. Якщо закон від 1994 р. здебільшого визначав статус іноземців та осіб без громадянства у приватно-правових відносинах з іноземним елементом в Україні, тобто містив перелік основних прав, свобод та обов'язків іноземних громадян і осіб без громадянства в Україні, то чинний закон від 2011 р. є кодифікацією переважно норм публічного права. Незважаючи на назву цього закону, тільки окремі його норми можна тлумачити як такі, що стосуються

до міжнародного приватного права. Наприклад, вказаний акт у ч. 1 ст. 3, назва якої «Основи правового статусу іноземців та осіб без громадянства», повторює ст. 16 Конституції України від 28 червня 1996 року [1], тобто надає зазначеним особам національний режим. Відповідно до ч. 2 ст. 3 закону, іноземці та особи без громадянства, які перебувають під юрисдикцією України, незалежно від законності їхнього перебування, мають право на визнання їхньої правосуб'єктності та основних прав і свобод людини. Всі особи, які перебувають на території України, зобов'язані неухильно дотримуватися Конституції та законів України, інших нормативно-правових актів, не посягати на права і свободи, честь і гідність інших осіб, інтереси суспільства та держави (ч. 3 ст. 3 цього ж закону).

Отже, єдиного кодифікованого акту, який містить перелік основних прав і свобод, а також обов'язків іноземних громадян і осіб без громадянства, в Україні сьогодні немає.

Сукупність норм, які мають дотичність до міжнародного приватного права України, у XXI ст. поповнилася такими правилами, які надають фізичній особі дещо інший статус, ніж статус іноземного громадянина чи особи без громадянства. Йдеться про: біженців; осіб, які потребують додаткового чи тимчасового захисту; дітей, розлучених з сім'єю; членів сім'ї біженця; членів сім'ї особи, яка потребує додаткового захисту; членів сім'ї особи, яка потребує тимчасового захисту. Зазначимо, що у нашій державі істотно оновилися норми стосовно біженців. Наприклад, Україна стала учасником Конвенції про статус біженців від 28 липня 1951 р. (Женева) та Протоколу щодо статусу біженців (набув чинності 4 жовтня 1967 р.) відповідно до Закону «Про приєднання України до Конвенції про статус біженців та Протоколу щодо статусу біженців» від 10 січня 2002 року [9].

Оновилося також національне законодавство України стосовно біженців. Закон України «Про біженців та осіб, які потребують додаткового або тимчасового захисту» від 8 липня 2011 року ввів нові поняття у національне законодавство України, що стосуються фізичних осіб, які вимушені перебувати в Україні з незалежних від цих осіб причин, [3]. Відповідно до цього закону, правовий статус осіб, які бажають бути визнані біженцями чи особами, які потребують додаткового захисту, відрізняється від правового статусу осіб, визнаних такими. Наприклад, особи, стосовно яких тільки прийнято рішення щодо оформлення документів для вирішення питання про визнання біженцем чи особою, яка потребує додаткового захисту, мають право на: тимчасове працевлаштування у державі, в якій запитується такий статус, тобто в Україні; навчання; медичну допомогу; проживання у родичів, у готелі, піднайм житлового приміщення чи користування житлом, наданим у пункті тимчасового розміщення біженців; безоплатну правову допомогу; інші права, передбачені законодавством України для фізичних осіб, які законно перебувають на території України. Зазначені особи мають також обов'язки. Наприклад, вони зобов'язані прибути у визначене для них місце тимчасового проживання та проходити медогляд на вимогу органів виконавчої влади.

Після надання вказаним особам правового статусу біженця чи особи, яка потребує додаткового захисту, на них поширюється національний режим з метою реалізації ними прав та обов'язків: вони користуються такими ж правами і свободами та мають такі ж обов'язки, що й громадяни України, окрім випадків, визначених Конституцією та законами України, а також міжнародними договорами, згоду на обов'язковість яких надано Верховною Радою України.

Особи, яких визнано біженцями або такими, що потребують додаткового захисту, мають право на: працю; заняття незабороненою законом підприємницькою діяльністю; охорону здоров'я, медичну допомогу та медичне страхування; відпочинок; освіту; свободу світогляду та віросповідання; володіння, користування та розпорядження своєю власністю, результатами своєї інтелектуальної, творчої діяльності; безоплатну правову допомогу; оскарження у суді рішень, діяльності та бездіяльності органів державної влади, органів місцевого самоврядування, службових та посадових осіб. Зазначені особи мають рівні права з громадянами України у шлюбних та сімейних відносинах. Вони мають право на отримання грошової допомоги, пенсії та інших видів соціального забезпечення у порядку, визначеному законодавством України; на користування житлом, наданим у місці проживання. Наведений перелік не є вичерпним. Наприклад, Закон України «Про вищу освіту» від 1 липня 2014 р. містить норму, відповідно до якої особи зі статусом біженця в Україні та особи, які потребують додаткового захисту й перебувають в Україні на законних підставах, мають право на отримання вищої освіти, як і громадяни України (абз. 1 ч. 2 ст. 4) [4].

Особи, які потребують тимчасового захисту, на території України мають право на: безкоштовне проживання у придатних для тимчасового проживання і спеціально призначених для цього місцях; забезпечення достатнім харчуванням, ліками, одягом з урахуванням спеціальних потреб дітей, у тому числі новонароджених, осіб із захворюваннями, осіб похилого віку; отримання роботи на термін, на який надано тимчасовий захист; отримання грошової допомоги, якщо у цих осіб немає інших доходів в Україні, безоплатну медичну допомогу у державних установах охорони здоров'я. Цей перелік не є вичерпним, оскільки зазначені особи можуть мати й інші права, визначені міжнародними договорами, законами та підзаконними нормативно-правовими актами України. Наприклад, зазначені неповнолітні особи мають право на виховання та навчання у державних і комунальних дошкільних, загальноосвітніх та професійних навчальних закладах. Особи, які потребують тимчасового захисту та перебувають в Україні на законних підставах, мають право на отримання вищої освіти, як і громадяни України (абз. 1 ч. 2 ст. 4 закону України «Про вищу освіту»).

Особи, яким надано тимчасовий захист, зобов'язані дотримуватися Конституції і законів України, проходити обов'язковий медичний огляд, виконувати інші обов'язки, передбачені законодавством щодо іноземців та осіб без громадянства, які на законних підставах перебувають в Україні.

Отже, законодавство України розрізняє категорії іноземних громадян та осіб без громадянства, залежно від ступеня захисту цих осіб державою України. Це ж законодавство визначає правовий статус зазначених осіб у приватно-правових відносинах з моменту перетину ними кордону України.

Колізійне право України стосовно іноземців та осіб без громадянства у ХХІ ст. також отримало свій розвиток. Наприклад, Закон України «Про міжнародне приватне право» від 23 червня 2005 року [6] передбачив декілька колізійних прив'язок щодо правового статусу фізичних осіб. Зокрема, у ньому знайшла місце колізійна формула прикріплення до права держави – місця перебування біженця (ч. 4 ст. 16).

Законодавець врегулював питання щодо особистого статусу фізичної особи, яка є громадянином двох або більше держав. Таким законом є право тієї держави, з якою особа має найтісніший зв'язок, зокрема, має місце проживання або займається основною діяльністю (ч. 2 ст. 16 закону України «Про міжнародне приватне право»).

Останніми десятиріччями іноземним громадянам на території України надають широкі права. Відбувається звуження кола винятків з національного режиму, який надають іноземцям на території України для реалізації їхніх прав і свобод, або їм надається спеціальний режим.

Наприклад, іноземним громадянам надано право займатися адвокатською діяльністю на території України. Про це свідчить, зокрема, п. 2 ст. 17 Закону «Про адвокатуру та адвокатську діяльність» від 5 липня 2012 року, де зазначено, що адвоката іноземної держави можуть включити до Єдиного реєстру адвокатів України [2].

Закон України «Про зайнятість населення» від 5 липня 2012 р. розширив коло іноземців та осіб без громадянства, на яких поширюється національний режим з питань працевлаштування в Україні (п. 4 ст. 3) [5].

У законодавстві України передбачені правові норми, що розширюють права іноземців та осіб без громадянства стосовно заняття певних посад та певної діяльності. Йдеться, зокрема, про Порядок видачі, продовження дії та анулювання дозволу на використання праці іноземців та осіб без громадянства, затверджений постановою Кабінету Міністрів України 27 травня 2013 року [12]. У редакції постанови Кабінету Міністрів України від 28 січня 2015 року [13]. Порядком передбачено оціночні критерії «доцільності» та «достатності» як такі, якими слід керуватися під час з'ясування можливості використання праці іноземців та осіб без громадянства. До уваги беруть, наприклад, займання певних керівних посад, наявність диплома про вищу освіту навчальних закладів, що входять у першу сотню Порядку світових рейтингів. Якщо брати до уваги, що іноземцям і особам без громадянства, які не є офіційними представниками іноземної держави чи міжнародної організації, ще з 2006 р. в Україні надали доступ до державної таємниці [11], то можна дійти висновку: іноземцям в Україні надають широкі права з працевлаштування та виконання робіт (надання послуг). Підсумками зазначеного вище є такі положення:

По-перше, в Україні відсутній кодифікований акт, який містить норми міжнародного приватного права стосовно іноземців та осіб без громадянства.

По-друге, поновлення національного законодавства України, норми якого належать до міжнародного приватного права, зумовило появу нових правил, які надають іноземним громадянам та особам без громадянства, що перебувають в Україні, нового, для законодавства України, правового статусу.

По-третє, останніми роками іноземним громадянам та особам без громадянства в Україні надають широкі повноваження щодо реалізації їхніх прав і свобод, зокрема, у сфері трудової діяльності.

СПИСОК ВИКОРИСТАНОЇ ЛІТЕРАТУРИ

1. Конституція України прийнята на п'ятій сесії Верховної Ради України 28 червня 1996 р. // Відомості Верховної Ради України. – 1996. – № 30. – Ст. 141.
2. Про адвокатуру та адвокатську діяльність : Закон України від 5 липня 2012 р. // Відомості Верховної Ради України. – 2013. – № 27. – Ст. 283.
3. Про біженців та осіб, які потребують додаткового або тимчасового захисту : Закон України від 8 липня 2011 р. // Відомості Верховної Ради України. 2012. – № 16. – Ст. 146.
4. Про вищу освіту : Закон України від 1 липня 2014 р. // Відомості Верховної Ради України. – 2014. – № 37–38. – Ст. 2004.
5. Про зайнятість населення : Закон України від 5 липня 2012 р. // Відомості Верховної Ради України. – 2013. – № 24. – Ст. 243.
6. Про міжнародне приватне право : Закон України від 23 червня 2005 р. // Відомості Верховної Ради України. – 2005. – № 32. – Ст. 422.
7. Про правовий статус іноземців та осіб без громадянства : Закон України від 4 лютого 1994 р. // Відомості Верховної Ради України. – 1994. – № 23. – Ст. 161.
8. Про правовий статус іноземців та осіб без громадянства : Закон України від 22 вересня 2011 р. // Відомості Верховної Ради України. – 2012. – № 19–20. – Ст. 179.
9. Про приєднання України до Конвенції про статус біженців та Протоколу щодо статусу біженців : Закон України від 10 січня 2002 р. // Відомості Верховної Ради України. – 2002. – № 17. – Ст. 118.
10. Про затвердження Цивільного кодексу Української РСР : Закон Української РСР // Відомості Верховної Ради Української РСР. – 1963. – № 30. – Ст. 463.
11. Положення про порядок підготовки документів щодо надання доступу до державної таємниці іноземцям та особам без громадянства, затверджене Указом Президента України від 17 липня 2006 р. // <http://www.president.gov.ua/documents/4731.html>.
12. Порядок видачі, продовження дії та анулювання дозволу на застосування праці іноземців та осіб без громадянства, затверджений постановою Кабінету Міністрів України 27 травня 2013 р. // Урядовий кур'єр. – 2013. – 17 липня.

13. Про деякі питання дерегуляції господарської діяльності: Постанова Кабінету Міністрів України від 28 січня 2015 р. // Урядовий кур'єр. – 2015. – 11 лютого.

Стаття надійшла до редколегії 21.04.2015

Прийнята до друку 15.05.2015

CURRENT PRIVATE INTERNATIONAL LAW RULES OF UKRAINE IN THE FIELD OF REGULATION OF THE STATUS OF FOREIGN NATIONALS AND STATELESS PERSONS

Halyna Fedynjak

*Ivan Franko National University of Lviv,
1, Universytetska Str., Lviv, Ukraine, 79000, tel. (032) 239-41-99,*

In the article the attention is paid to some current trends of legislation development of Ukraine in the field of regulation of the status of foreign nationals and stateless persons. There is a tendency in Ukraine to provide more freedom for foreigners to implement their personality.

The absence in Ukraine single codified act, which would contain a list of fundamental rights, freedoms and duties of foreign citizens and stateless persons has been proved. The basic national legal acts on this topic has been reviewed.

The existence in the ukrainian legislation new rules that give new legal status to foreign citizens and stateless persons has been proved. Availability of wide powers in citizens and stateless persons in recent years for the implementation of their rights and freedoms, particularly in the area of employment are determined.

Key words: private international law; foreign national; stateless person; a person in need of additional protection; a person in need of temporary protection; refugee, employment.

**СОВРЕМЕННЫЕ НОРМЫ МЕЖДУНАРОДНОГО ЧАСТНОГО ПРАВА
УКРАИНЫ В ОТНОШЕНИИ ИНОСТРАННЫХ ГРАЖДАН И ЛИЦ
БЕЗ ГРАЖДАНСТВА**

Галина Фединяк

*Львовский национальный университет имени Ивана Франко,
ул. Университетская, 1, г. Львов, Украина, 79000, тел. (032) 239-41-99,*

Акцентируется внимание на некоторых современных тенденциях развития законодательства Украины в сфере регулирования статуса иностранных граждан и лиц без гражданства. Наблюдается тенденция предоставления иностранным гражданам и лицам без гражданства широкой свободы действий в реализации их правосубъектности в Украине.

Ключевые слова: международное частное право; иностранный гражданин; лицо без гражданства; лицо, нуждающееся в дополнительной защите; лицо, требующее временной защиты; беженец; трудоустройство.